

# **ID VAN SAMENLEVINGSOPBOUW**

## MISSIE, REFERENTIEKADER, WAARDENKADER

**GEACTUALISEERDE VERSIE 2020**



**SAMENLEVINGSOPBOUW**

## INHOUD

- 5 **MISSIE**
- 7 **REFERENTIEKADER**
- 8 Maatschappelijke opdracht
  - › Wegwerken van achterstelling en uitsluiting
  - › Het theoretisch fundament
  - › Grond- en mensenrechten als kompas
  - › Vanuit twee invalshoeken
  - › Voor mensen in maatschappelijk kwetsbare posities
  - › Blijvende maatschappelijke verandering
- 14 Kernopdrachten
  - › Agogische kernopdracht
  - › Politieke kernopdracht
  - › De kernopdrachten zijn onlosmakelijk verbonden
  - › Innovatie
- 18 Werkprincipes
  - › Participatief werken met de doelgroep
  - › Autonom handelen
  - › Partnerschappen aangaan
- 23 **WAARDENKADER**
- 24 De wisselwerking tussen mens en maatschappij
  - › Mensbeeld als uitgangspunt
  - › Naar een positieve wisselwerking tussen mens en maatschappij
  - › Wat is ons mensbeeld?
  - › Een open einde
  - › Wat is ons maatschappijbeeld?
  - › De participatieve democratie
- 31 Gelijkheid, vrijheid en solidariteit
  - › Herkenbare waarden
  - › Onderlinge betekenisverlening en begrenzing van de waarden

# DE ID VAN SAMENLEVINGSOPBOUW

De missie, het Referentiekader en het Waardenkader beschrijven samen de **identiteit** van de sector: **wie we zijn**.

## MISSIE

De missie is een gebalde omschrijving van de opdrachten, bestaansreden en uniciteit van Samenlevingsopbouw, en van onze normen en waarden.

## REFERENTIEKADER

Het Referentiekader beschrijft onze maatschappelijke opdracht en kernopdrachten, benoemt de doelgroep en gaat in op de werkprincipes die we hanteren om onze kernopdrachten te realiseren.

Het is ook het kader waaraan we onze beleidskeuzes en praktijk toetsen.

## WAARDENKADER

Het Waardenkader vormt het fundament voor de invulling van onze maatschappelijke opdracht en kernopdrachten. Het beschrijft het maatschappelijk ideaal van Samenlevingsopbouw aan de hand van richtinggevende waarden en principes.

Het Referentiekader en het Waardenkader zijn complementair en vormen samen de basis voor onze analyse van en visie op maatschappelijke tendensen en ontwikkelingen.

**Wat we doen** maken we concreet in de meerjarenplannen.



# DE MISSIE VAN SAMENLEVINGSOPBOUW

Ons land is een democratie die in principe voor iedereen een menswaardig leven garandeert. Maar de realiteit is anders. Veel mensen blijven verstoken van dit basisrecht. Ze leven in een maatschappelijk kwetsbare positie.

Samenlevingsopbouw draagt bij aan een rechtvaardige en duurzame samenleving door situaties van maatschappelijke achterstelling en sociale uitsluiting weg te werken. We focussen op maatschappelijke mechanismen en structuren die dergelijke situaties veroorzaken en in stand houden. Grond- en mensenrechten zijn ons kompas. Mensen in maatschappelijk kwetsbare posities staan centraal.

In het wegwerken van situaties van achterstelling en uitsluiting streeft Samenlevingsopbouw naar blijvende maatschappelijke veranderingen. Dit blijvend karakter ligt niet alleen in de aard van de oplossingen die we nastreven: structurele veranderingen met participatie van de doelgroep. Maar ook in het feit dat mensen in maatschappelijk kwetsbare posities ondersteund en versterkt worden om zelf een rol op te nemen in het oplossen van de problemen waarmee ze geconfronteerd worden.



# REFERENTIEKADER SAMENLEVINGSOPBOUW

Het Referentiekader beschrijft onze maatschappelijke opdracht en kernopdrachten, benoemt de doelgroep en gaat in op de werkprincipes die we hanteren om onze kernopdrachten te realiseren.

Het is ook het kader waaraan we onze beleidskeuzes en praktijk toetsen.

Het Referentiekader vormt een twee-eenheid met het Waardenkader.

---

# 1. Maatschappelijke opdracht

---

## 1.1. Wegwerken van achterstelling en uitsluiting

Ons land is een democratie waar in principe iedereen gelijk is en een menswaardig leven voor iedereen gegarandeerd is. Maar we stellen vast dat de realiteit anders is.

Samenlevingsopbouw draagt bij tot een **rechtvaardige en duurzame samenleving**. De sector zet in op het realiseren van het **recht op een menswaardig leven** voor mensen in maatschappelijk kwetsbare posities. Dit doen we door situaties van maatschappelijke achterstelling en sociale uitsluiting weg te werken. We focussen op maatschappelijke mechanismen en structuren die situaties van achterstelling en uitsluiting veroorzaken en in stand houden.

## 1.2. Het theoretisch fundament

De invulling die Samenlevingsopbouw geeft aan zijn maatschappelijke opdracht is gebaseerd op de **theorie van maatschappelijke kwetsbaarheid** en op het **empowermentparadigma**.

Deze theorieën zijn richtinggevend voor de praktijk van de sector Samenlevingsopbouw. De kaders zijn bepalend voor de keuze om in te zetten op de gronden mensenrechten, de keuze van de doelgroep en het dagelijks handelen van de werker.

### MAATSCHAPPELIJKE KWETSBAARHEID

De theorie van maatschappelijke kwetsbaarheid is een verklaringsmodel van achterstelling en uitsluiting. De theorie gaat er van uit dat achterstelling en uitsluiting meestal verklaard kan worden door een samenspel van elkaar versterkende factoren op drie niveaus: structureel, institutioneel en individueel niveau. Het **structureel niveau** verwijst naar de inrichting van de samenleving op economisch, sociaal en cultureel vlak. Het **institutioneel niveau** verwijst naar de manier waarop gemeenschappen en organisaties functioneren. Het **individueel niveau** gaat over de manier waarop individuen betekenis geven aan maatschappelijke processen en de effecten ervan internaliseren (Vettenburg et al., 1984).

Deze theorie vertrekt van de structurele dimensie. Het is het fundament van situaties van achterstelling en uitsluiting. Bovendien liggen structurele oorzaken vaak aan de basis van uitsluitingsmechanismen op institutioneel en individueel niveau en kunnen zo achterstelling en uitsluiting mee versterken en bestendigen.



Maatschappelijke kwetsbaarheid is dus een interactief proces. Daarmee wordt bedoeld dat de kwetsing in continue interactie tussen individuen/groepen en de omgeving gebeurt. Daarnaast is het ook een cumulatief proces: eens gekwetst, verhoogt de kans om in de toekomst opnieuw gekwetst te worden. Door het uitstoten en stigmatiseren, dragen maatschappelijke instellingen actief bij tot de verdere sociale achteruitgang van diegenen die reeds kwetsbaar zijn. Zo dreigt men terecht te komen in een neerwaartse spiraal.

Bepaalde bevolkingsgroepen riskeren actief gekwetst te worden door de manier waarop onze maatschappij georganiseerd is. Ze genieten weinig van het positieve aanbod aan informatie, vorming, hulpverlening en respect dat de maatschappij aan haar burgers biedt, maar worden in die contacten met maatschappelijke instellingen vooral geconfronteerd met de controlerende, sanctionerende en discriminerende aspecten. Hierdoor ontwikkelen ze weinig of geen positieve sociale binding (Vettenburg et al., 1984).

Deze theorie toont ons, tot slot, dat naast de sociaaleconomische situatie ook cultuur een mechanisme van macht is en dus een belangrijke factor in het veroorzaken en bestendigen van achterstelling en uitsluiting. Kenmerkend voor maatschappelijk kwetsbare groepen is dat hen de macht ontbreekt om hun eigen cultuur te laten opnemen en valoriseren in de maatschappelijk erkende cultuur.

## EMPOWERMENT

*"Empowerment is een proces van individuele en collectieve versterking waarbij individuen, organisaties en gemeenschappen meesterschap verwerven over hun eigen situatie en omgeving" (Van Regenmortel, 2002).*

Het empowermentparadigma gaat uit van verschillende systeemniveaus: 1) het individuele of microniveau, 2) het niveau van de organisatie of mesoniveau, 3) het niveau van de samenleving of het macroniveau. Deze niveaus zijn onderling verbonden en beïnvloeden elkaar voortdurend. Empowerment van één bepaald niveau kan daardoor niet los gezien worden van empowerment van de twee andere niveaus. Bovendien moeten elk van deze systeemniveaus empowered worden: niet alleen de individuen, maar ook de organisaties en de ruimere samenleving.

Empowerment op elk van deze niveaus kan als volgt omschreven worden (Driessens & Van Regenmortel, 2006, pp. 98–99):

- **Empowerment van het individu** verwijst naar "een geloof in de eigen capaciteit om de omgeving te beïnvloeden (controle), begrijpen hoe sociale systemen in een bepaalde context werken (kritisch bewustzijn) en het stellen van gedrag om in die context invloed uit te oefenen (participatie)."

- **Empowerment van de organisatie** gaat over zaken als “inspraak en beslissingsmacht van de werknemers binnen een organisatie, het scheppen van mogelijkheden om vaardigheden te vergroten, wederzijdse steun en netwerkvorming tussen organisaties ... Ook aandacht voor de toegankelijkheid van voorzieningen voor de gebruikers is hierbij een belangrijk aspect.”
- **Empowerment van de gemeenschap** verwijst naar “een samenleving die op een georganiseerde wijze samenwerkt om de kwaliteit van het leven te behouden en te verhogen, een creatieve omgeving die inspeelt op de capaciteiten van personen, groepen en organisaties, ruimte laat voor autonomie, samenwerkingsverbanden stimuleert en versterking biedt waar nodig. Het is een samenleving met een sociaal beleid die de structurele mechanismen van sociale uitsluiting bestrijdt, openstaat voor diversiteit, actief opkomt voor gelijke rechten en ontplooiingskansen voor iedereen met een evenwichtige balans tussen verzorging en zelfzorg.”

Het realiseren van **volwaardig burgerschap** is de **centrale en ultieme doelstelling** van het empowermentproces. Volwaardig burgerschap betekent hier “toegang hebben tot collectief verworven, vastgelegde en verzekerde rechten en vrijheden” (Van Regenmortel, 2002). Denk daarbij aan de economische, sociale en culturele rechten, maar ook aan de vrijheid van meningsuiting of de vrijheid van geloofsovertuiging.

### 1.3. Grond- en mensenrechten als kompas

De Grondwet en de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens beschrijven de rechten voor ieder mens. Deze grond- en mensenrechten zijn richtinggevend voor de praktijk van Samenlevingsopbouw. Ze zijn ons kompas om structurele veranderingen te realiseren voor een sociaal-rechtvaardige en duurzame samenleving.

- De eerste generatie zijn de **burger- en politieke rechten**. Burgerrechten beschermen de burger tegen ongeoorloofd overheidsoptreden. Politieke rechten bieden de burger de mogelijkheid om deel te nemen aan het bestuur van zijn land.
- De **economische, sociale en culturele rechten of mensenrechten** van de tweede generatie verplichten de overheid ervoor te zorgen dat mensen een waardig bestaan kunnen leiden en zich ten volle kunnen ontwikkelen. Ze hebben te maken met de (her)verdeling van schaarse goederen zoals het recht op arbeid, sociale zekerheid, gezinsbijslag, sociale bijstand, juridische bijstand, gezondheid, onderwijs, culturele en maatschappelijk ontplooiing en wonen.

- De derde generatie zijn de **collectieve rechten om een globale toestand te waarborgen voor een groep mensen**: het recht op vrede, ontwikkeling, een gezond leefmilieu, zelfbeschikking van minderheidsgroepen, rechten van toekomstige generaties.

## 1.4. Twee invalshoeken

### DOELGROEPGERICHT: AAN DE SLAG MET EEN DOELGROEP MET EEN GEMEENSCHAPPELIJKE ACHTERSTELLINGSPROBLEMATIEK

Met deze invalshoek richten we ons op een groep mensen die met eenzelfde problematiek van achterstelling en uitsluiting kampt. Onze inspanningen zijn bedoeld om de maatschappelijke situatie en positie van die groep te verbeteren, nu en in de toekomst.

Grond- en mensenrechten spelen daarbij een centrale rol. Deze rechten zijn een waarborg en een hefboom voor iedere burger op een menswaardig leven. Ze zijn het kompas om een menswaardig leven te realiseren voor mensen in maatschappelijk kwetsbare posities. We grijpen in op de verdelingsmechanismen die tot ongelijke toegang van deze rechten leiden.

Daarbij hebben we ook aandacht voor de solidariteit tussen groepen. Dat is nodig omdat verschillende groepen – maatschappelijk kwetsbaar of niet – elk vanuit hun eigen belangen hun rechten gerealiseerd willen zien. Maar het maatschappelijk aanbod hiervoor is schaars en dus kunnen groepen met elkaar in concurrentie komen. Bovendien wordt onze samenleving vandaag gekenmerkt door een grote diversiteit. Daarom is het nodig om te werken aan de randvoorwaarden om respectvol samen te leven over allerlei spanningsvelden en breuklijnen heen. We denken daarbij aan sociaaleconomische, etnisch-culturele, intergenerationele en gender verschillen.

### GEBIEDSGERICHT: AAN DE SLAG IN EEN AANDACHTSGEBIED MET VERSCHILLENDE ACHTERSTELLINGSVORMEN

Samenlevingsopbouw **versterkt aandachtsgebieden**  zodat ze de voorwaarden en hefbomen in zich dragen voor een menswaardig leven voor al haar huidige en toekomstige bewoners.

Een aandachtsgebied is een buurt, stadswijk, dorp of streek waar een hardnekkig en complex samenspel van achterstellings- en uitsluitingsmechanismen de maatschappelijk kwetsbare positie van bewoners en gebruikers bestendigt en reproduceert. Samenlevingsopbouw wil deze dynamiek van cumulatieve achterstelling en uitsluiting omkeren en ervoor zorgen dat het aandachtsgebied een hefboom wordt voor maatschappelijke verandering. Het aandachtsgebied vormt het vertrekpunt en de focus voor onze projecten en activiteiten. Een gedegen en gelaagde gebiedsanalyse is een belangrijke voorwaarde voor een integrale en duurzame aanpak van het gebied.

Samen met bewoners zetten we in op **drie sporen**.

- **Toegang tot grond- en mensenrechten**

De grond- en mensenrechten zijn het kompas om structurele veranderingen te realiseren voor een sociaal-rechtvaardige en duurzame samenleving. We werken aan een toegankelijk, kwalitatief en toereikend aanbod in en rond het gebied. Onder meer op het vlak van huisvesting, hulp- en dienstverlening, gezondheidszorg, arbeidsplaatsen, onderwijskansen en culturele ontplooiingskansen. We werken innovatieve praktijken en modellen uit met het oog op een structurele oplossing van problemen. We verbeteren de toegang tot het bestaande aanbod en zetten flankerende initiatieven op als opstap naar het realiseren van grond- en mensenrechten.

- **Community building**

Met betrekking tot het samenleven in de lokale gemeenschappen gaan we aan de slag met de specifieke uitdagingen en kansen in het gebied. Onze inspanningen nemen verschillende vormen aan. We bouwen aan de voorwaarden voor thuisgevoel en ruimte voor zelfontwikkeling. We ondersteunen het 'kleine ontmoeten' zodat de (h)erkenning en publieke vertrouwdheid kan toenemen. Met onze initiatieven trachten we het eigenaarschap en de identificatie van bewoners met hun leefomgeving te verhogen. We bouwen mee aan plaatsen en kansen die ontmoeting, maar ook dialoog en onderhandeling mogelijk maken. We versterken informele en professionele netwerken en stimuleren solidariteit in diversiteit.

- **Ruimte publiek maken**

Met het derde spoor zetten we in op het potentieel verbindend karakter van publieke ruimte. We kunnen ervoor kiezen om samen met bewoners een gemeenschappelijk toekomstperspectief voor het aandachtsgebied uit te werken en te verbeelden. Daarnaast zoeken we naar manieren om bewoners te ondersteunen zich hun leefomgeving, en de publieke ruimte in het bijzonder, toe te eigenen. Daartoe doen we aan placemaking: door bestaande publieke ruimtes te bespelen of nieuwe gedeelde plekken te creëren.

Met de inspanningen op deze drie sporen wil Samenlevingsopbouw dat het gebied een kwaliteitsvolle omgeving wordt die maximale kansen biedt voor de **perspectieven van sociale stijging, binding en ruimtelijke herverdeling**. Deze perspectieven geven samen de horizon aan in welke richting we aandachtsgebieden wensen te versterken: ze vormen de theoretische onderbouw voor de integrale aanpak van het gebied.

## 1.5. Mensen in maatschappelijk kwetsbare posities

Onze prioritaire doelgroep zijn mensen in maatschappelijk kwetsbare posities<sup>1</sup>. Mensen die zich om financiële, sociale, lichamelijke, en andere redenen in een kwetsbare positie bevinden. Vooral zij moeten de vruchten plukken van ons werk.

Het is een zeer diverse groep. Bijvoorbeeld:

- mensen in armoede
- meervoudig achtergestelden
- laaggeschoolde langdurig werklozen
- maatschappelijk kwetsbare ouderen, jongeren, alleenstaanden, eenoudergezinnen, allochtonen, sociale huurders, kamerbewoners, woonnomaden, minder mobiele personen, gehandicapten
- mensen die vereenzaamd leven
- asielzoekers
- erkende vluchtelingen
- mensen zonder wettig verblijf
- thuislozen
- woonwagenbewoners
- langdurig zieken
- ...

Maar in strategie en aanpak komen ook niet-kwetsbare groepen in beeld.

## 1.6. Blijvende maatschappelijke verandering

Samenlevingsopbouw streeft naar blijvende maatschappelijke verandering. 'Blijvend' verwijst naar de aard van de oplossingen die we nastreven, en naar het feit dat we mensen in maatschappelijk kwetsbare posities ondersteunen en versterken om zelf een rol op te nemen in de oplossing van de problemen waarmee ze geconfronteerd worden. We combineren steeds beide aspecten. Ze verwijzen respectievelijk naar onze politieke en agogische kernopdracht.

<sup>1</sup> In navolging van de theorie van maatschappelijke kwetsbaarheid.

---


## 2. Kernopdrachten

---

Om onze maatschappelijke opdracht te realiseren, maken we werk van twee kernopdrachten<sup>2</sup>.

### 2.1. Agogische kernopdracht

Onze agogische kernopdracht bestaat erin mensen in maatschappelijk kwetsbare posities te ondersteunen en te versterken in het werken aan gemeenschappelijke problemen van achterstelling en uitsluiting.

Centraal in de agogische kernopdracht staat het **versterkingsproces** . Dit versterkingsproces is erop gericht het **zelfsturend vermogen** van mensen in maatschappelijk kwetsbare posities te vergroten (Van Regenmortel, 2002). Daarmee bedoelen we dat mensen weer greep krijgen op hun eigen leven, zelf een rol kunnen opnemen in het verbeteren van de situatie waarin ze zich bevinden en dus niet meer louter moeten ondergaan wat in hun leven gebeurt.

Dit doen we door het versterken van de **veerkrachtige binnenkant**, het aanscherpen van het **kritisch bewustzijn** en het bevorderen van **participatie**.

#### VERSTERKEN VAN DE VEERKRACHTIGE BINNENKANT

Een veerkrachtige binnenkant betekent dat mensen:

- zich (weer) goed in hun vel voelen, (meer) zelfvertrouwen en een (meer) positief zelfbeeld hebben
- (opnieuw) geloven iemand te zijn en een plaats hebben in de samenleving, dat ze "er mogen zijn"
- geloven (opnieuw) invloed of controle te hebben over de eigen situatie en omgeving
- (weer) dichter bij zichzelf staan: bewust van wie ze zijn, waar ze voor staan en waar ze naartoe willen

#### AANSCHERPEN VAN KRITISCH BEWUSTZIEN

Kritisch bewustzijn gaat in de eerste plaats over het verwerven van **inzicht** in de maatschappelijke context en thema's; over het begrijpen van de eigen context en omgeving. Dit inzicht levert voor de persoon in kwestie ook inzicht op in de eigen situatie. Men krijgt niet alleen zicht op de structurele oorzaken van de situatie waarin men zich bevindt, maar mogelijk ook op de gevolgen en impact van eigen keuzes.

*2 De kernopdrachten van Samenlevingsopbouw kunnen gelinkt worden aan de verschillende niveaus van empowerment. De agogische kernopdracht houdt verband met empowerment op microniveau, terwijl de politieke kernopdracht betrekking heeft op empowerment van het meso- en macroniveau.*

Kritisch bewustzijn heeft ook betrekking op de **vaardigheden** om met die inzichten iets te doen in de richting van de gewenste verandering. We denken hierbij aan democratische, sociale, communicatieve en cognitieve vaardigheden.

## BEVORDEREN VAN PARTICIPATIE

Participatie is de motor van het agogisch versterkingsproces. Participatie betekent voor ons: aanwezig zijn op de verschillende fora waar vorm wordt gegeven aan de samenleving, erkend worden als betekenisvolle actor en mee op zoek kunnen gaan naar oplossingen voor gemeenschappelijke problemen. Zo krijgen mensen weer greep op hun leven.

Participatie is een keuze, geen verplichting. Wel moeten mensen de mogelijkheid krijgen om te participeren als zij dat wensen.

We maken een onderscheid tussen maatschappelijke- en beleidsparticipatie.

**Maatschappelijke participatie** verstaan we breed. Daarmee bedoelen we de **civiele participatie** in de betekenis van betrokkenheid bij de civiele samenleving<sup>3</sup> of het maatschappelijk middenveld in al zijn varianten. En ook de **sociale participatie**: participatie, op een kleinschalige manier, aan het dagelijks leven. Dit is een elementaire vorm van participatie, maar voor mensen in maatschappelijk kwetsbare posities dikwijls een hele stap. Zij leven vaak geïsoleerd en komen zelden buiten. De sociale participatie is een belangrijke voedingsbodem voor andere vormen van participatie. "Voor wie niet eens kan deelnemen aan het dagelijks leven, is participatie over maatschappelijke thema's niet vanzelfsprekend" (De Rynck F., e.a. 2009).

Onder **beleidsparticipatie** verstaan we dat mensen – indien zij dat wensen – op een structurele en effectieve manier, in alle stadia van beleidsvoeringprocessen<sup>4</sup> op alle relevante beleidsdomeinen, op alle plekken waar beleid gevoerd wordt, kunnen participeren aan het beleid.

Beleid wordt in dit Referentiekader ruim ingevuld. De sector richt zich zowel tot het beleid en de besturen van overheden (op verschillende niveaus) als tot het beleid en de besturen van voorzieningen, instanties en organisaties. Daarbij denken we onder meer aan huisvestingsmaatschappijen, onderwijsinstanties, middenveldorganisaties, CAW.

*3 Onder civiele samenleving verstaan we het gedifferentieerd en dynamisch geheel van organisaties en bewegingen die door burgers worden beheerd en die een autonome positie innemen tussen de private sfeer, de markt en de overheid. Telkens zijn het initiatieven die zich bevinden binnen het publieke domein, het collectieve domein dienen en meerwaarde hebben voor de gemeenschap. Ze hebben een maatschappijvormend karakter. Kenmerkend is de grote verscheidenheid binnen initiatieven van de civiele samenleving: formeel/informeel, grootschalig/kleinschalig, gestructureerd/ad hoc, ... (De Rynck F., e.a. 2009).*

*4 Stadia van beleidsvoeringprocessen: beleidsbepaling (agendasetting), besluitvorming, beleidsinvoering- en uitvoering en beleidsevaluatie.*

## 2.2. Politieke kernopdracht

### FINALITEIT: STRUCTURELE VERANDERING

Structurele veranderingen grijpen in op de productie van achterstelling en uitsluiting. Ze dragen bij aan een sociaal-rechtvaardige en duurzame samenleving. Het zijn veranderingen die ingrijpen op onder meer inkomen, sociale zekerheid, democratie, discriminatie, woon- en arbeidsmarkt, onderwijs, leefmilieu, fiscaliteit, ruimtelijke ordening.

Structurele veranderingen:

- bieden een oplossing voor gemeenschappelijke problemen
- reiken verder dan de direct bij het project betrokken doelgroep
- zijn afdwingbaar of verankerd
- zijn niet eenmalig
- hebben een lange termijn effect

### WAAR: IN EEN VEERKRACHTIGE SAMENLEVING

Samenlevingsopbouw gaat uit van een veerkrachtige samenleving die het vermogen heeft om zich aan te passen. In alle maatschappelijke domeinen en op de snijvlakken liggen bouwstenen voor structurele verandering. Samenlevingsopbouw heeft expliciete verwachtingen ten aanzien van vier domeinen: een herverdelende overheid, een democratiserend en politiserend middenveld, solidaire gemeenschappen, een sociale en duurzame markt.

### WAT: DRIE BOUWSTENEN

Bouwstenen dragen bij aan de beoogde structurele verandering. Een initiatief van Samenlevingsopbouw zet in op één van deze drie bouwstenen of op een combinatie ervan:

- de ontwikkeling van **modellen** die een voorafspiegeling zijn van de gewenste structurele verandering
- de toepassing en verbetering van **beleid en regelgeving**
- een veranderde **publieke opinie** door te werken aan een beter maatschappelijk en politiek klimaat voor structurele verandering

### HOE: DRIE KENMERKEN

Drie kenmerken zijn essentieel bij het realiseren van structurele veranderingen:

- **politiseren**: denken en handelen vanuit een streven naar een sociaal-rechtvaardige en duurzame samenleving, en kwesties van sociale uitsluiting en maatschappelijke achterstelling in het publieke debat brengen



- **visieontwikkeling**: een permanent proces dat leidt tot een concreet en gedeeld beeld van de structurele verandering die Samenlevingsopbouw voor ogen heeft op de lange termijn
- **machtsopbouw**: draagvlak creëren en machtsmiddelen verzamelen die het vermogen van mensen verhogen om samen te handelen en resultaten te bereiken

### 2.3. De kernopdrachten zijn onlosmakelijk verbonden

Beide kernopdrachten zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Alleen wanneer we onze politieke én agogische kernopdracht ten volle nastreven, kunnen we aan onze maatschappelijke opdracht werken. Hiermee bedoelen we: alleen door structurele veranderingen te realiseren die een oplossing kunnen betekenen voor gemeenschappelijke problemen van achterstelling en uitsluiting (politieke kernopdracht) én door groepen te ondersteunen en te versterken opdat zij hierin een rol kunnen opnemen (agogische kernopdracht), kunnen we een wezenlijk verschil maken.

### 2.4. Innovatie

Bij het invullen en realiseren van onze kernopdrachten zijn we genoodzaakt om innovatief te zijn<sup>5</sup>.

Onder innovatie verstaan we: nieuwe denkwijzen ontwikkelen en in de praktijk brengen van gewenste veranderde maatschappelijke en/of politieke spelregels die bijdragen aan een duurzame, inclusieve en democratische samenleving (Van den Eeckhout G., 2014). Op die manier staat innovatie in functie van het realiseren van een menswaardig leven voor iedereen.

Innovatie stellen we niet gelijk met 'nieuw', maar eerder met 'vernieuwing'. Deze laatste kan eveneens in beproefde formules terug te vinden zijn. Concreet bedoelen we dat we in het werken aan complexe, maatschappelijke problemen niet mogen vastroesten in gangbare oplossingen, invalshoeken en werkwijzen. Waar nodig moeten we op zoek gaan naar vernieuwing en de gekende paden verlaten. Bovendien wordt het innovatieve karakter bepaald in relatie tot de context waarin het wordt toegepast: het is hierbinnen dat de betrokken probleemoplossing een vernieuwing en/of een verbetering moet inhouden.

*5 Innovatie is een kenmerk van de betrachte probleemoplossing en bijgevolg onlosmakelijk verbonden met de politieke en agogische kernopdracht. Innovatie slaat op verschillende aspecten van de probleemoplossing:*

- *de maatschappelijke probleemanalyse: vinger aan de pols houden van nieuwe gemeenschappelijke problemen op vlak van achterstelling en uitsluiting;*
- *de oplossingen zelf: vernieuwend en/of een verbetering inhoudend;*
- *de manier waarop die oplossingen nagestreefd worden: nieuwe methodieken, modellen ...*

---

## 3. Werkprincipes

---

Wanneer we onze kernopdrachten vervullen in functie van onze maatschappelijke opdracht, houden we drie werkprincipes voor ogen. Een 'werkprincipe' is een vast kenmerk/onderdeel van ons handelen.

### 3.1. Participatief werken met de doelgroep

Kenmerkend voor de sector Samenlevingsopbouw is het participatief werken met de doelgroep. Dit wil zeggen dat we de effectieve betrokkenheid van de doelgroep bij het realiseren van de beide kernopdrachten als uitgangspunt nemen.

### 3.2. Autonoom handelen

In het realiseren van onze maatschappelijke opdracht moet de autonomie van de sector Samenlevingsopbouw gegarandeerd blijven. Dit wil zeggen dat we steeds ten volle de mogelijkheid hebben om onze twee kernopdrachten te realiseren en de kant te kiezen van mensen in maatschappelijk kwetsbare posities<sup>6</sup>.

### 3.3. Partnerschappen aangaan

Onze eigenheid en onze positionering maken dat we anderen nodig hebben om onze doelstellingen te bereiken. Situaties van achterstelling en uitsluiting zijn immers complexe maatschappelijke problemen, waarvoor de oplossingen nooit eenvoudig zijn en zelden in de handen van één enkele actor liggen. Partnerschappen aangaan zowel met samenwerkingspartners op het terrein als met oplossingsactoren is daarom vaak een noodzakelijke voorwaarde.

Samenwerkingspartners zijn actoren die meewerken op het terrein aan gelijkaardige oplossingen of doelstellingen als de onze, zonder dat zij over de nodige beslissings- en uitvoeringsbevoegdheid beschikken. Oplossingsactoren beschikken wel over die beslissings- en uitvoeringsbevoegdheid. Het zijn actoren die een oplossing bieden voor het maatschappelijk probleem waar wij aan werken.

*6 Te weten dat de sector Samenlevingsopbouw een gesubsidieerde sector is, geregeld door het decreet Maatschappelijk Opbouwwerk.*



## MAATSCHAPPELIJKE OPDRACHT

- wegwerken van situaties van achterstelling en uitsluiting
- voor mensen in maatschappelijk kwetsbare posities
- met als hefboom: de sociale grondrechten
- vanuit twee invalshoeken:
  - doelgroepgericht: doelgroep met gemeenschappelijke achterstellingsproblematiek
  - gebiedsgericht: aandachtsgebied met verschillende achterstellingsvormen



## KERNOPDRACHTEN

### AGOGISCHE KERNOPDRACHT

Ondersteunen en versterken van doelgroep met het oog op het vergroten van hun zelfsturend vermogen

### POLITIEKE KERNOPDRACHT

Bijdragen aan structurele veranderingen:

- modelontwikkeling
- beleid en regelgeving
- publieke opinie

INNOVATIE

INNOVATIE



## WERKPRINCIPES

- participatief werken met de doelgroep
- autonoom handelen
- partnerschappen aangaan

## BIBLIOGRAFIE

De Rynck F., Dezeure K. (2009). *Burgerparticipatie in Vlaamse steden: naar een innoverend participatiebeleid*. Vanden Broele: Brugge.

Driessens K., Van Regenmortel T. (2006). *Bind–kracht in armoede: leefwereld en hulpverlening*. LannooCampus: Leuven.

Jacobs M. (2014). *Versterken van mensen in maatschappelijk kwetsbare posities: aan de slag met het praktijkkader*. Samenlevingsopbouw Vlaanderen: Brussel.

Steel R. (2016). *Aandachtsgebieden versterken: praktijkkader*. Samenlevingsopbouw Vlaanderen: Brussel.

Van den Eeckhaut G. (2014). *Verstaan: maatschappelijk innoveren vanuit sociaal-cultureel perspectief*. Socius: Brussel.

Van Kerckvoorde J., Vettenburg N., Walgrave L. (1984). *Jeugdwerkloosheid, delinquentie en maatschappelijke kwetsbaarheid: een theoretisch en empirisch onderzoek naar de veronderstelde band tussen werkloosheid en delinquentie bij 17–19 jarigen*. Kluwer: Antwerpen.

Van Regenmortel T. (2002). *Empowerment en maatzorg: een krachtgerichte psychologische kijk op armoede*. Acco: Leuven.





# WAARDENKADER SAMENLEVINGSOPBOUW

Het Waardenkader beschrijft het maatschappelijk ideaal van Samenlevingsopbouw aan de hand van richtinggevende waarden en principes.

Samenlevingsopbouw staat voor een rechtvaardige samenleving; een samenleving waarin een evenwicht bestaat tussen de waarden gelijkheid, vrijheid en solidariteit

Het Waardenkader vormt een twee-eenheid met het Referentiekader. De tekst verduidelijkt impliciete waardeoordelen uit het Referentiekader, en legt zo de fundamenten van onze missie en kernopdrachten bloot.

---

# 1. De wisselwerking tussen mens en maatschappij

---

## 1.1. Mensbeeld als uitgangspunt

Elke opvatting over een 'rechtvaardige maatschappij' steunt op een bepaald mensbeeld. Het is immers moeilijk na te denken over de gewenste organisatie van de samenleving, zonder ook meteen een idee te vormen over de aard, de algemene psychologische kenmerken, vaardigheden ... van de mens. In deze context spreekt men ook vaak over de 'maakbaarheid' van de mens (en bij uitbreiding die van de samenleving).

We hanteren in ons werk reeds een aantal vooronderstellingen over de aard en de mogelijkheden van de mens. Zo zou bijvoorbeeld onze agogische kernopdracht weinig betekenis hebben als we niet zouden geloven in de mogelijkheden van onze doelgroep (en bij uitbreiding alle mensen) om 'voldoende krachtig te zijn om in allerlei domeinen in de samenleving actief te zijn, ook beleidsmatig.' (cfr. Referentiekader) Het inzetten op solidariteit tussen groepen zou eveneens weinig nut hebben als mensen uiteindelijk niet tot solidariteit in staat zouden zijn. Deze vooronderstellingen vormen een fundamenteel uitgangspunt in ons professioneel handelen: we geloven dat alle mensen op één of andere manier verbinding zoeken met de samenleving en in staat zijn om op een betekenisvolle en solidaire manier een bijdrage te leveren aan de maatschappij. Daarvoor moeten wel een aantal maatschappelijke voorwaarden aanwezig zijn.

## 1.2. Naar een positieve wisselwerking tussen mens en maatschappij

We kunnen dus gerust stellen dat we een optimistische kijk hebben op de mens. Dit betekent echter niet dat we geloven dat de mens in alle omstandigheden 'van nature' naar het goede zou neigen. Het is in eerste instantie aan de maatschappelijke omstandigheden gelegen, of mensen zich ontwikkelen tot krachtige, betekenisvolle en solidaire leden van de gemeenschap. Individuen kunnen niet afgezonderd worden van de sociale context, en staan onder voortdurende invloed van andere mensen, en de samenleving. De mens wordt dus voor een groot stuk bepaald door de maatschappij. Het omgekeerde is natuurlijk ook het geval. De maatschappij wordt vormgegeven door de mensen die er deel van uitmaken. Deze wisselwerking is voor ons een uitgangspunt, en zegt in feite nog niets over onze waarden. We streven in een rechtvaardige samenleving in het bijzonder naar een **positieve wisselwerking** tussen mens en maatschappij, naar een **opwaartse spiraal**. Een sterke



maatschappij wordt vormgegeven door sterke individuen, en omgekeerd. En hier komt het mensbeeld, waarvan eerder sprake, in het vizier.

Om het idee van de positieve wisselwerking concreter te maken formuleren we enkele algemene veronderstellingen over de aard van de mens, en gaan we vervolgens op zoek naar de ideale maatschappelijke omstandigheden waaronder mensen het beste uit zichzelf kunnen halen.

We gaan er eveneens van uit dat mensen die onder dergelijke voorwaarden kunnen groeien, automatisch zullen bijdragen aan de ideale maatschappij (opwaartse spiraal). We maken dit idee concreter in de volgende paragrafen.

### 1.3. Wat is ons mensbeeld?

De mens is een complex wezen. Dat maakt het niet eenvoudig om uitspraken te doen over de 'aard van de mens'. Er zijn verschillende benaderingen mogelijk; op basis van behoeften, vaardigheden ... In wat volgt pretenderen we geen volledigheid, of wetenschappelijke objectiviteit. We richten onze aandacht in de eerste plaats op enkele dimensies en aspecten van de mens die intuïtief duidelijk zijn.

We onderscheiden drie dimensies, of invalshoeken, die uiteraard voor een groot stuk in elkaar overvloeien.

Als we even verder nadenken over de wisselwerking tussen mens en maatschappij, kunnen we stellen dat de mens een relationeel wezen is. We kunnen ons immers geen menselijk leven voorstellen in volledige afzondering. Op een fundamenteel niveau denken we o.a. aan taal en identiteit, die enkel mogelijk zijn in een gemeenschap. Mensen zijn ook afhankelijk van elkaar op andere domeinen: nood aan hulpbronnen, nood aan erkenning ...

Dit neemt natuurlijk niet weg dat elke mens ook een individueel wezen is, met bepaalde behoeften, en een overlevingsdrang. De mens wordt dus ook steeds gedreven door een zeker eigenbelang. We hebben het hier niet enkel over de biologische behoeften, zoals eten of slapen. Aangezien de mens een relationeel wezen is, kunnen we ook spreken van bepaalde sociale behoeften, zoals erkenning, insluiting.

Tenslotte kunnen we stellen dat de mens ook een zingevend wezen is. Het is eigen aan de mens om betekenis en samenhang te willen verlenen aan de (chaotische) wereld. Godsdienstige overtuigingen zijn de meest voor de hand liggende voorbeelden van dergelijke betekenisverlening.

Wat zijn nu de passende maatschappelijke voorwaarden die bijdragen aan een positieve groei, rekening houdend met deze fundamentele menselijke eigenschappen?

## MENS ALS INDIVIDU

Eerst en vooral heeft de mens een aantal **basisbehoeften**. Als deze niet vervuld zijn is het evident dat mensen niet kunnen groeien, en zich ook niet kunnen openstellen naar anderen en de samenleving. De (sociale) grondrechten kan men in feite beschouwen als de huidige maatschappelijke consensus over deze basisbehoeften. Een rechtvaardige maatschappij garandeert de gelijke toegang tot deze grondrechten, en op die manier een menswaardig bestaan voor iedereen. Deze rechten worden concreet omschreven in het Referentiekader.

De mens wordt deels gedreven door **eigenbelang**. Op zich is dit normaal, en drukt dit ook geen waardeoordeel uit. Alleen is het kwestie van dit eigenbelang niet te laten kantelen naar egoïsme, maar naar een solidair eigenbelang. 'Wat goed is voor de samenleving, en voor mijn medemensen, is ook goed voor mij.' Een rechtvaardige maatschappij biedt daartoe de mogelijkheden.

## MENS ALS RELATIONEEL WEZEN

De **identiteit** van de mens wordt steeds gevormd in een gemeenschap. We behoren allemaal tot meerdere groepsverbanden, en hebben verschillende rollen in het leven. Deze verbanden en rollen leveren bouwstenen om de eigen identiteit vorm te geven, zowel vanuit gedeelde waarden en praktijken binnen de groep, als vanuit het verschil met andere groepen en geledingen in de maatschappij. Uiteraard maken mensen ook bepaalde individuele keuzes, en hebben ze persoonlijke voorkeuren. In die zin kan een identiteit nooit worden herleid tot sociale of culturele omstandigheden, en is elke mens uniek.

De toenemende vrijheid, complexiteit en diversiteit in de samenleving maken het niet eenvoudig om een stabiele en samenhangende identiteit te vormen. De verleiding is groot om bepaalde aspecten van de identiteit (bv. nationaliteit, godsdienst ...) uit te vergroten, en om in 'wij-zij' termen te spreken.

Onder de juiste maatschappelijke omstandigheden kan een dergelijke complexe identiteit echter aanleiding geven tot doorleefde gelijkwaardigheid tussen mensen. Want ondanks de grote verschillen tussen mensen, is er steeds sprake van gedeelde aspecten van identiteit (als vader, werknemer ...), waardoor er wederzijds begrip mogelijk is.

De mens is in wezen **afhankelijk** van andere mensen. Deze afhankelijkheid uit zich op verschillende domeinen: nood aan hulpbronnen, nood aan erkenning ... In een rechtvaardige maatschappij moet deze afhankelijkheid zich vertalen in een gevoel van verbondenheid (in tegenstelling tot machtsstreven, concurrentie ...). Alleen zo kan er sprake zijn van werkelijke, doorleefde solidariteit. Hoe kan verbondenheid tot stand komen? Via ontmoeting, samen nadenken over de gewenste richting van de samenleving, het verwerven van inzicht in elkaars leefwereld, enzovoort.

De mens is psychologisch en fysiek **begrensd**. Veel mensen slagen er niet in om te voldoen aan de huidige maatschappelijke idealen van efficiëntie, zakelijkheid, extraversie ... en ontvangen weinig tot geen erkenning. In een rechtvaardige maatschappij is er een realistische kijk op de mogelijkheden van de mens. Er is bovendien ruimte voor een brede waaier aan menselijke kwaliteiten en vaardigheden, zodat iedereen gewaardeerd wordt, en volwaardig deel uitmaakt van de gemeenschap.

Als we het hebben over **vaardigheden**, dan geloven we dat iedereen een betekenisvolle bijdrage kan en wil leveren aan de maatschappij. Belangrijk is dat die bijdrage veel verder kan gaan dan enkel de 'economisch rendabele' vaardigheden.

## MENS ALS ZINGEVEND WEZEN

De mens heeft nood aan **zingeving**. Dit kan de vorm aannemen van een specifieke godsdienst of levensbeschouwing, maar ook van breed gedeelde of juist heel individuele waarden. Onder de juiste maatschappelijke omstandigheden krijgt iedereen de kans om een vorm van zingeving te ontwikkelen, en worden er voldoende stimulansen voorzien om de sociale dimensie van zingeving tot uiting te laten komen. Deze vertaalt zich dan in maatschappelijk en politiek engagement, met respect voor de diversiteit aan waardeoriëntaties.

### 1.4. Een open einde

In de beschrijving van de positieve wisselwerking tussen mens en maatschappij moeten we er rekening mee houden dat deze dynamiek tot op zekere hoogte een open einde kent. Een rechtvaardige samenleving krijgt elke dag opnieuw vorm. Waarden en normen, instituties, wetten en maatregelen moeten steeds opnieuw worden bekeken in het licht van nieuwe evoluties. Elke dag moet er gezocht worden naar een nieuwe consensus tussen verschillende belangen, van groepen en van individuen. Daarom is het net zo belangrijk dat de maatschappij bevolkt wordt door sterke, solidaire mensen.

Een open einde betekent natuurlijk niet dat de rechten van de mens ter discussie gesteld kunnen worden. Deze vormen voor ons de absolute 'ondergrens'. Dit neemt niet weg dat de concrete invulling en eventuele uitbreiding van deze rechten deel kunnen uitmaken van maatschappelijk debat en consensus.

Ook op individueel niveau kunnen we spreken van een open einde. Een mens kan op vele manieren sterker worden, en dit proces verschilt ook van persoon tot persoon. We kunnen ook niet van iedereen dezelfde vaardigheden en uitkomsten verwachten.

## 1.5. Wat is ons maatschappijbeeld?

Net zoals we uitgaan van de maakbaarheid van de mens, gaan we uit van een maakbare samenleving. Samenlevingsopbouw streeft in het bijzonder naar een sociaal rechtvaardige en duurzame maatschappij.

Met **sociaal rechtvaardig** bedoelen we een maatschappij die een betekenisvolle plaats geeft aan elke mens. Een sociaal rechtvaardige maatschappij kent geen sociale uitsluiting en maatschappelijke achterstelling. Ze wordt gekenmerkt door de verankering en realisatie van grondrechten, solidariteit of verbondenheid, gelijkwaardigheid, diversiteit, inclusie en maatschappelijk engagement. Een rechtvaardige samenleving houdt rekening met de begrensde mogelijkheden van mensen en stelt haar verwachtingen daarop af. De waarde van pluralisme verdient hier bijzondere aandacht. We hebben eerder al gesteld dat de samenleving steeds meer divers en complex wordt. Als we streven naar werkelijke gelijkheid tussen mensen, impliceert dit voortdurende inspanningen om ondanks de grote (culturele, ideologische en levensbeschouwelijke) verschillen die onze huidige maatschappij kenmerken, wederzijds respect en openheid centraal te stellen.

Een **duurzame samenleving** vertrekt van de begrenzing van onze planeet. Dat betekent dat het huidig en toekomstig samenleven vorm krijgt binnen de grenzen van ons ecosysteem. Bijgevolg stellen we dat de economie ten dienste staat van dat samenleven en dat de economische organisatie gebeurt met respect voor de draagkracht van onze planeet.

Voor een duurzame samenleving is het ook nodig dat mensen zelf een rol opnemen in de vormgeving ervan, nu en in de toekomst.

## 1.6. De participatieve democratie

Nu we ons mens- en maatschappijbeeld hebben geschetst, gaan we dieper in op de samenlevingsvorm die het best aansluit bij onze principes. De vraag is hier hoe we sociale en politieke instituties moeten vormgeven, zodat ze gestalte geven aan de positieve wisselwerking tussen mens en maatschappij. We gaan hiervoor stapsgewijs te werk. We beginnen met te stellen dat we aansluiting vinden bij het ideaalbeeld van de democratie. Vervolgens bekijken we in hoeverre de huidige representatieve democratie voldoet aan dit ideaalbeeld. We sluiten af met een pleidooi voor een meer participatieve democratie.

### IDEAALBEELD VAN DE DEMOCRATIE

De maatschappelijke omstandigheden die het beste uit mensen halen, krijgen een meer concrete uitdrukking in het ideaalbeeld van de democratie. Dit ideaal bestaat uit een aantal voordelen die toegeschreven worden aan

het proces en de resultaten van democratische besluitvorming, tegen de achtergrond van een aantal bekende democratische waarden. Het idee van de positieve wisselwerking tussen mens en maatschappij is bovendien inherent aan dit ideaalbeeld. De democratie draagt bij aan de versterking van mensen, en om een democratie levensvatbaar en levend te houden is er nood aan mensen die de wil en vaardigheden hebben om deel te nemen aan de besluitvorming.

Als we kijken naar het democratische **proces**, zien we dat er wordt uitgegaan van de vrijheid en gelijkheid van individuen. Als mensen worden we diepgaand beïnvloed door maatschappelijke omstandigheden. Vrijheid veronderstelt dan ook een zekere controle over deze omstandigheden. Aangezien dit voor elk lid van de samenleving geldt, is er nood aan een democratie met vrije en gelijkwaardige participanten.

Wat de **resultaten** betreft, richten we onze aandacht in de eerste plaats op een aantal 'empowerende' aspecten. De democratie stimuleert mensen tot grotere autonomie. In het empowermentparadigma wordt dit geformuleerd als 'meesterschap' over het leven, als resultaat van controle, kritisch bewustzijn en participatie. Daarnaast leren mensen ook beter naar elkaar luisteren, rekening houden met andere belangen, en ontwikkelen ze een affiniteit met het algemeen belang. Mensen zullen dus een grotere solidariteit vertonen. Dit wordt ook wel eens het 'democratisch surplus' genoemd. Tenslotte verwijzen we naar de inclusiviteit en efficiëntie van de democratische besluitvorming. Meer meningen, meer belangen en meer kennis in het publieke forum dragen bij tot beter beleid, met aandacht voor meer mensen, groepen ...

De resultaten van het democratisch proces moeten op het einde van de rit wel steeds getoetst worden aan de universele mensenrechten en de sociale grondrechten. Bovendien moet elk resultaat een stap vooruit zijn voor de emancipatie van de mens. Zo niet gaat dit in tegen de emancipatorische geest van de mensenrechten.

We hebben al expliciet verwezen naar gelijkheid, solidariteit en vrijheid als democratische **waarden**. Maar ook hier moet pluralisme vermeld worden: een werkelijke democratie kan maar blijven bestaan als er voldoende ruimte is voor de diversiteit in de samenleving. Dit is niet alleen verrijkend voor de uitkomsten van het democratisch proces. We beschouwen diversiteit, en de ruimte voor eigenheid als een noodzakelijke component van individuele versterking.

## **DE REPRESENTATIEVE DEMOCRATIE**

De democratie zoals we die vandaag kennen, neemt de vorm aan van een representatieve democratie. Het volk wordt vertegenwoordigd door verkozen politici, die voor bepaalde tijd het mandaat krijgen om het beleid vorm te geven. De participatie van het volk beperkt zich dus hoofdzakelijk tot de verkiezingsmomenten. In een samenleving van een bepaalde schaalgrootte is een zekere vorm van representatie ook noodzakelijk. Het is immers onmogelijk

lijk en vaak ook niet wenselijk om iedereen op elk moment te betrekken bij beleidskeuzes, voortdurend referenda te organiseren ...

Dit neemt niet weg dat er ook tussen de verkiezingen voldoende mogelijkheden moeten worden gecreëerd om mensen te laten participeren.

Alleen dan kunnen we daadwerkelijk stappen zetten in de richting van het democratische ideaalbeeld. Alleen dan krijgen mensen de kans om met elkaar in gesprek te treden, vooroordelen te overwinnen, kennis te maken met andere belangen, een affiniteit te ontwikkelen met het algemeen belang ... Alleen dan kan er sprake zijn van de versterking van mensen, en van een 'participatief en sociaal gecorrigeerd beleid'. We zien hier veel kansen op het lokale niveau.

Er zijn heel wat formele participatiemogelijkheden. Maar de representatieve democratie is begrensd in de realisatie van de democratische voordelen van het ideaalbeeld. Er is nood aan verdieping, verbreding en aanvulling van deze democratische vorm.

## NAAR EEN MEER PARTICIPATIEVE DEMOCRATIE

Er moet dus dringend werk worden gemaakt van een meer participatieve democratie; als aanvulling, verdieping en correctie van de huidige representatieve democratie. We geven een ruime en dynamische invulling aan het begrip 'participatieve democratie'.

- **Ruim**

De participatieve democratie is voor ons meer dan een beleidsmodel. We streven naar participatiemogelijkheden in alle maatschappelijke domeinen. De samenleving krijgt immers vorm in verschillende publieke fora; overheid, middenveld, straat, bedrijf ... Dit vergt ook het nodige maatwerk: er moet een brede waaier aan participatiemogelijkheden zijn, zowel op het vlak van denken, als van handelen.

- **Dynamisch**

Hiermee bedoelen we dat de participatieve democratie steeds een rechtvaardige maatschappij 'in wording' is, zowel in de breedte als in de diepte. We hebben dit eerder al benoemd als een proces met een open einde.

In de breedte: steeds meer mensen worden betrokken bij de samenleving. In de diepte: er worden steeds meer participatie- en emancipatiemogelijkheden voorzien. Dit kan zich bijvoorbeeld uiten in een verdere versterking/verfijning van het gelijkekansenbeleid, de uitwerking en uitbreiding van sociale grondrechten, het erkennen van en een plaats geven aan 'niet economisch rendabele vaardigheden ...

Deze twee dimensies zijn in feite een uitwerking ('de motor') van de voortdurende wisselwerking en de opwaartse spiraal die we eerder al hebben vermeld. Als steeds meer mensen de kans krijgen om op een volwaardige manier deel te nemen aan de samenleving (breedte), zal er ook meer diversiteit aanwezig zijn in het publieke forum, wat dan weer resulteert in een grotere aandacht voor verschillende culturen, opvattingen, manieren

van leven, verschillende soorten vaardigheden (diepte). Omgekeerd, als men meer participatiemogelijkheden voorziet, bijvoorbeeld via een gelijke kansenbeleid (diepte), dan zullen ook meer mensen worden betrokken (breedte).

---

## 2. Gelijkheid, vrijheid en solidariteit: richtinggevende waarden voor een optimale wisselwerking

---

### 2.1. Herkenbare waarden

In het voorgaande schetsten we ons mens- en maatschappijbeeld en benadrukten we de voortdurende wisselwerking tussen mens en maatschappij. Samenlevingsopbouw staat voor een rechtvaardige samenleving. Een rechtvaardige samenleving is een samenleving waarin een evenwicht bestaat tussen de waarden van gelijkheid, vrijheid en solidariteit.

Dat deze drie waarden komen boven drijven, hoeft niet te verwonderen. Het denken over rechtvaardigheid, en de organisatie van de samenleving wordt vaak aan deze kapstokken opgehangen, althans in de Westerse traditie. Deze drie grote Verlichtingsidealen hebben na tal van revoluties (denk maar aan het credo van de Franse Revolutie), geleid tot de moderne liberale democratieën zoals we die vandaag kennen in de Westerse wereld. Het blijven drie richtinggevende idealen om een democratische, rechtvaardige samenleving vorm te geven.

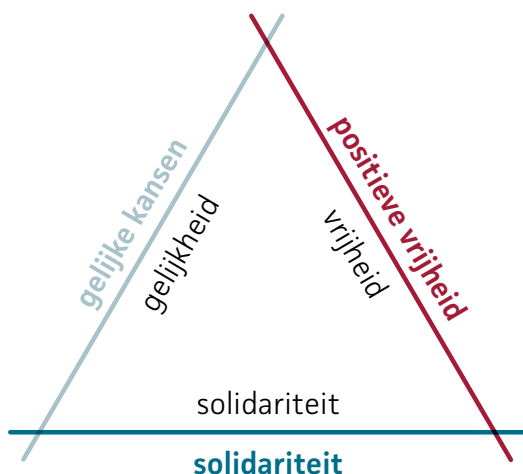
Het is uiteraard wel belangrijk dat Samenlevingsopbouw verduidelijkt wat het verstaat onder deze waarden.

### 2.2. Onderlinge betekenisverlening en begrenzing van de waarden

In het nadenken over de invulling van de waarden 'gelijkheid, vrijheid en solidariteit' komen we al snel tot de conclusie dat er sprake is van onderlinge betekenisverlening en begrenzing van deze waarden. Bijvoorbeeld, bij de reflectie over de waarde 'vrijheid' kan je bijna niet anders dan ook al enkele uitspraken over gelijkheid en solidariteit te doen. De invulling van één waarde heeft invloed op de invulling van de andere waarden. Vrijheid wordt bijvoorbeeld sterk begrensd door gelijkheid, en ontleent een stuk van

zijn invulling aan de opvatting over solidariteit. Vrijheid is enkel mogelijk in verbondenheid met andere mensen, door samen met andere mensen te groeien, en zo de nodige vaardigheden te ontwikkelen om in relatie met anderen positieve keuzes te kunnen maken in het leven.

Onderstaand schema geeft een visuele weergave van de onderlinge betekenisverlening en begrenzing van waarden:



Door na te denken over de relaties tussen de waarden verplichten we onszelf om ook een specifieke invulling aan deze waarden te geven. Het schema kan dus als een instrument worden opgevat om impliciete waardeoordelen expliciet te maken, of in woorden te gieten. Met ook onze opvattingen over de wisselwerking tussen mens en maatschappij in onze rugzak, hebben we alle materiaal in handen om de waarden 'gelijkheid, vrijheid en solidariteit' voldoende scherp te krijgen om ons te onderscheiden in de samenleving.

### VRIJHEID ALS POSITIEVE VRIJHEID

Onder 'vrijheid' verstaan we de ruimte en mogelijkheden van mensen om het eigen leven vorm te geven. Dat de vrijheid van een individu negatief begrensd moet worden, door de individuele rechten en plichten van anderen, is vrij evident. Iedereen moet een gelijke 'ruimte' krijgen om zijn leven vorm te geven, en zijn doelen na te streven. Minder evident is dat we vrijheid vooral positief willen opvatten. Er kan maar sprake zijn van werkelijk gelijke vrijheid als iedereen ook de mogelijkheden krijgt om vooruit te geraken in het leven. De realisatie van sociale grondrechten is hierbij cruciaal. Deze scheppen immers de voorwaarden om positieve keuzes te kunnen maken in het leven, en het eigen geluk na te streven.

Daarnaast is het belangrijk dat mensen hun vrijheid ontwikkelen op een solidaire manier, in relatie tot anderen, en de samenleving. Vrijheid kan immers niet op louter individuele basis worden afgedwongen, en is vaak alleen mogelijk door samenwerking en collectieve beslissingen. Vrijheid wordt pas concreet als het resultaat van een bepaalde maatschappelijke



ordering, en heeft geen betekenis als het niet wordt vertaald in handlungsruimte binnen sociale en politieke instituties. Het streven naar individuele vrijheid impliceert dus, als het niet wil ontaarden in strijd en concurrentie, het streven naar eenzelfde vrijheid voor anderen.

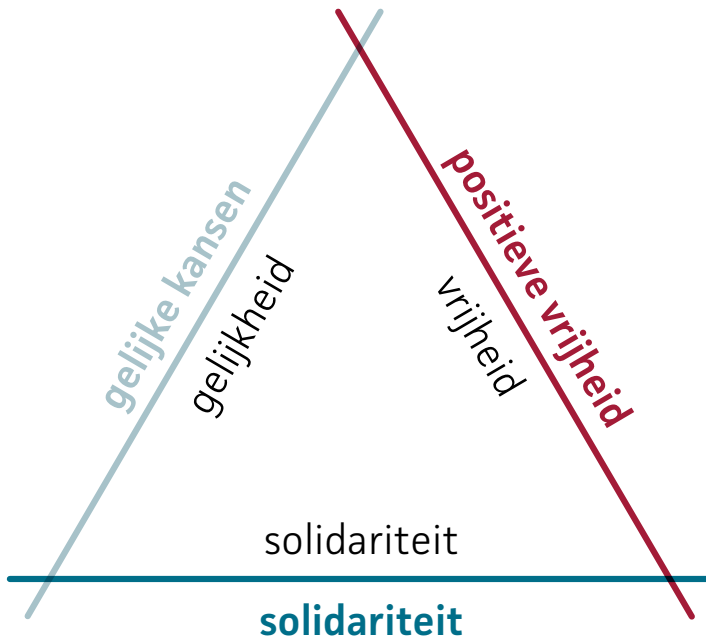
## **GELIJKHEID ALS GELIJKE KANSEN**

We hebben in het voorgaande al gesteld dat mensen van gelijke vrijheid moeten kunnen genieten. Mensen moeten de kansen en vaardigheden verwerven om positieve, individuele keuzes te maken, en gerespecteerd te worden in hun eigenheid. Men spreekt in dit verband vaak over gelijke kansen. We willen hier echter een specifieke, ruime invulling aan geven, die rekening houdt met de hardnekkige socio-economische ongelijkheden in de samenleving. Ongelijkheid wordt vaak gereproduceerd in bijvoorbeeld het onderwijs en op de arbeidsmarkt, in plaats van bestreden. Daarom impliceren gelijke kansen voortdurende inspanning, op alle beleidsdomeinen, om mensen te versterken en te ondersteunen, in hun hele levensloop. Dit betekent bovendien dat we niet tegen wil en dank iedereen willen laten conformeren naar het ideaal van een reguliere job of een eigen woning, maar dat er alternatieven worden ontwikkeld om iedereen een volwaardige plaats in de samenleving te geven.

Zo komen we tot de relatie met solidariteit. Werkelijk gelijke kansen, zoals hier omschreven, veronderstellen een maatschappelijk draagvlak. Ten eerste op het vlak van de erkenning van de structurele oorzaken van ongelijkheid: mensen kiezen er niet voor om werkloos te zijn, of in armoede te leven. Ten tweede op het vlak van herverdeling: compenserende maatregelen en alternatieve sporen voor mensen die uit de boot dreigen te vallen, betekenen een verregaande materiële herverdeling.

## **SOLIDARITEIT**

Solidariteit krijgt betekenis vanuit vrijheid. Mensen hebben de vrijheid om samen te groeien en zo verbondenheid met elkaar te creëren in kleine, vertrouwde omgevingen. Daarnaast krijgt het betekenis vanuit gelijke kansen. Het is belangrijk dat mensen kansen krijgen en ondersteund worden in de creatie van solidariteit met andere groepen die verschillend zijn van de vertrouwde groepen. Dat is mogelijk door verbindend te werken aan een gemeenschappelijk thema. Van elkaar verschillende groepen komen immers op voor gelijkaardige belangen. Ze streven naar gelijkaardige realisaties. Het is belangrijk dat dit solidair, in verbondenheid met elkaar, gebeurt. Voor de realisatie van gelijke kansen is herverdeling nodig. Op die manier slagen mensen er in tot een positieve band te komen met zichzelf, andere individuen, groepen en de ruimere samenleving.



### GELIJKE KANSEN

We houden rekening met de **omstandigheden** van mensen. Het is niet rechtvaardig als mensen vanwege omstandigheden waar ze zelf niet voor hebben gekozen nadelig behandeld worden, of in een situatie van achterstelling en uitsluiting belanden.

### POSITIEVE VRIJHEID

Mensen moeten de ruimte en mogelijkheden krijgen om **positieve doelen** te formuleren in hun leven. Ze moeten hiertoe ook worden gestimuleerd.

### SOLIDARITEIT

Het individuele eigenbelang wordt op lange termijn het best gediend door een **solidair eigenbelang**. Wat goed is voor mijn medemens en de maatschappij, is uiteindelijk ook goed voor mij.

## COLOFON

**Tekst:** Michèle Jacobs, Klaas Poppe, Steven Rommel, Riet Steel, Stefaan Viaene

**Eindredactie:** Bernadette Verreth

**Vormgeving:** MadebyHanna.com

**Druk:** Gazelle

**Foto:** istockphoto.com

Brussel, 2020



**SAMENLEVINGSOPBOUW**

Een uitgave van Samenlevingsopbouw  
[www.samenlevingsopbouw.be](http://www.samenlevingsopbouw.be)

Met ondersteuning van SAM, steunpunt Mens en Samenleving  
[www.samvzw.be](http://www.samvzw.be)



steunpunt mens  
en samenleving

